

Λογοτεχνία και Bullying Παιδικά και εφηβικά μυθιστορήματα με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό.

*Evangelia Raptou**

*PhD, Department of Sciences of Preschool Education and Educational Design,
University of the Aegean, Rhodes, Greece*

Περίληψη

Η νεανική παραβατική ή παρεκκλίνουσα συμπεριφορά εμφανίζεται με διάφορες μορφές στη σύγχρονη ακαδημαϊκή πραγματικότητα και είναι γνωστή με τον διεθνή όρο «bullying». Η **συστημική θεώρηση** του εκπαιδευτικού οργανισμού, καθώς μελετά την ποικιλία των παραμέτρων του σχολικού και κοινωνικού συστήματος που εξηγούν και συντελούν στην εμφάνιση προβληματικών συμπεριφορών στα σχολεία, συντελεί στην καλύτερη κατανόηση της προβληματικής συμπεριφοράς θεωρημένης εντός πλαισίου αλληλεπιδράσεων που τη γεννούν και την αναπαράγουν. Ποιοτικά λογοτεχνικά έργα, μέσω των οποίων προσεγγίζεται μυθιστορηματικά το εν λόγω φαινόμενο και «κυριαρχεί» ο παντογνώστης αφηγητής, παρέχουν τη δυνατότητα ολιστικής και συστημικής θεώρησης και αναδεικνύονται έμμεσοι αρωγοί στις στρατηγικές πρόληψης, ανίχνευσης και θεραπείας των παραβατικών περιστατικών στα σύγχρονα σχολεία. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η αποκάλυψη του φαινομένου Bullying μέσα σε τρία λογοτεχνικά κείμενα που απευθύνονται στην ηλικία αυτή και μέσω της μυθιστορηματικής διήγησης μπορούν να φωτίσουν και να διαφωτίσουν τις εφηβικές συνειδήσεις και να καταστούν ασφαλείς οδηγοί στην καθημερινή τους ζωή: (α) *Δεκατρία Γιατί* του Jay Asher (β) *Αναζητώντας την Όντρεϋ* της Sophie Kinsella και (γ) *Μαζί* της Ελένης Πριοβόλου.

Λέξεις κλειδιά: Σχολικός εκφοβισμός, σχολική βία, επιθετικότητα, εκπαίδευση, λογοτεχνία, θύτες, θύματα, παρατηρητές, έμφυλη οπτική, συστημική θεώρηση

1. Εισαγωγή

Η νεανική παραβατική ή παρεκκλίνουσα ή έκτροπη συμπεριφορά εμφανίζεται με διάφορες μορφές στη σύγχρονη ακαδημαϊκή πραγματικότητα και είναι γνωστή με τον διεθνή όρο «bullying». Ο προτεινόμενος από τον Dan Olweus όρος «bullying» περιγράφει έναν μαθητή που «*γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται, όταν υποβάλλεται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση, σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους άλλους μαθητές*» (Μακρίδου, 2015:158).

Στην ελληνική βιβλιογραφία ο όρος «bullying» αποδίδεται με ποικιλία όρων, όπως: ενδο-σχολική βία, σχολικός εκφοβισμός, θυματοποίηση, σχολικός τραμπουκισμός. Δεδομένου ότι ο αγγλικός όρος προέρχεται από τη λέξη *bully* που σημαίνει *νταής, παλληκαράς, τραμπούκος*, η ελληνική απόδοση με τον όρο εκφοβισμός θεωρείται μάλλον ανεπιτυχής και προτιμάται ο όρος *τραμπουκισμός*, καθώς το όλο φαινόμενο δεν περιγράφει τόσο το αποτέλεσμα του εκφοβισμού, όσο τον τρόπο άσκησης της βίας, δηλαδή τη συμπεριφορά του τραμπούκου (Κουράκης, 2009). Κι ενώ από τους περισσότερους η σχολική βία περιγράφεται ως δράση, για τον Besag (1989:4) είναι περισσότερο διάθεση, προσχεδιασμένη ενέργεια που προσλαμβάνει ηθικό περιεχόμενο ή χαρακτήρα, είναι δηλαδή «*επαναλαμβανόμενη επίθεση –φυσική, ψυχολογική, κοινωνική, λεκτική– από εκείνους που είναι σε θέση ισχύος σε εκείνους που*

είναι αδύναμοι να αντισταθούν, με την πρόθεση να προξενήσουν δυστυχία για το δικό τους καλό και για τη δική τους ευχαρίστηση».

Η σχολική βία ή σχολικός εκφοβισμός ή τραμπουκισμός εμφανίζεται, σύμφωνα με συναφείς βιβλιογραφικές αναφορές (Αλαμπρίτης, 2008, Boulton, Καρέλλου, Λανίτη, Μανούσου & Λεμονή, 2001, Espelage & Swearer, 2003, Ματσόπουλος, 2015, Ψάλτη & Κωνσταντίνου, 2007. Sharp & Smith, 1994, Suckling & Temple, 2001 κ.ά.), με τη μορφή της σωματικής βίας (physical bullying) οι οποίες περιλαμβάνουν χειρονομίες και χτυπήματα, με τη μορφή της λεκτικής βίας (verbal bullying), με κοροϊδίες, παρατσούκλια, προσβολές και βωμολοχίες, τον έμμεσο ή κοινωνικό εκφοβισμό (indirect/social/relational bullying) ο οποίος περιλαμβάνει κοινωνική απομόνωση, αποκλεισμό από παρέες και χειραγώγηση της ομάδας, με διάφορες μορφές εκβιασμού (extortion), όπως είναι ο οπτικός εκφοβισμός (visual bullying) με προσβλητικά σημειώματα, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός (digital/cyberbullying) με τη χρήση και εκμετάλλευση της τεχνολογίας του διαδικτύου και των κινητών τηλεφώνων, ο σεξουαλικός εκφοβισμός (sexual bullying), ο ρατσιστικός εκφοβισμός (racial bullying) κ.ά..

2. Σκοπός της μελέτης

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η προσέγγιση του φαινομένου Bullying μέσα σε λογοτεχνικά κείμενα που απευθύνονται στην παιδική και εφηβική ηλικία. Μέσω της μυθιστορηματικής διήγησης, τα λογοτεχνικά κείμενα μπορούν να φωτίσουν τη συναφή επιστημονική έρευνα και παράλληλα να διαφωτίσουν τις νεανικές συνειδήσεις, ώστε να καταστούν ασφαλείς οδηγοί στην καθημερινή τους ζωή. Συνεπώς, στην παρούσα εργασία στοχεύουμε έμμεσα και στην ανάδειξη ενός εναλλακτικού τρόπου αξιοποίησης της λογοτεχνίας για την πάταξη νοσηρών κοινωνικών καταστάσεων, την ανάπτυξη διαλόγου μέσω επικοινωνιακών δεξιοτήτων και την αναγνώριση της φιλιαναγνωσίας ως άριστου μέσου προβληματισμού, πνευματικής καλλιέργειας και δημιουργίας κοινωνικής ευαισθησίας.

Στο πλαίσιο αυτό, ποιοτικά λογοτεχνικά έργα, μέσω των οποίων προσεγγίζεται μυθιστορηματικά το φαινόμενο του εκφοβισμού και «κυριαρχεί» ο παντογνώστης αφηγητής, παρέχουν τη δυνατότητα ολιστικής και συστημικής θεώρησης και αναδεικνύονται έμμεσοι αρωγοί στις στρατηγικές πρόληψης, ανίχνευσης και θεραπείας των παραβατικών περιστατικών στα σύγχρονα σχολεία. Για τον σκοπό αυτό επελέγησαν τρία αντιπροσωπευτικά μυθιστορήματα μεταφρασμένα ή γραμμένα στη ελληνική γλώσσα, τα οποία είναι: (α) *Δεκατρία Γιατί* του Jay Asher (2009, 2013) (β) *Αναζητώντας την Όντρεϊ* της Sophie Kinsella (2016) και (γ) *Μαζί* της Ελένης Πριοβόλου (2013).

3. Ερευνητική μέθοδος

Για την επίτευξη του σκοπού αυτής της ανακοίνωσης χρησιμοποιήθηκε ως ερευνητική μέθοδος η ανάλυση περιεχομένου. Η ανάλυση περιεχομένου αποτελεί μέθοδο της έμμεσης παρατήρησης (Λαμπίρη-Δημάκη, 1990), των κοινωνικών φαινομένων, με απώτερη επιδίωξη την ερμηνεία του γραπτού ή προφορικού λόγου, δηλαδή την ανάλυση της κοινωνικής επικοινωνίας και των κοινωνικών προεκτάσεων και συνεπειών της (Βάμβουκας, 2007: 264-265). Με την ανάλυση περιεχομένου

συνδέεται η μέθοδος της κατηγοριοποίησης, η οποία αποτελεί προϋπόθεση επιτυχίας, αφού οι κατηγορίες περικλείουν την ουσία της έρευνας (Κυριαζή, 1999). Τη μεγαλύτερη δυσκολία αυτής της μελέτης αποτέλεσε η αναζήτηση των κατηγοριών και η σαφής διατύπωσή τους, ώστε καταλήξουμε σε περιορισμένο αριθμό κατηγοριών και να εξαχθούν σημαντικά συμπεράσματα (Βάμβουκας, 2007). Μια δεύτερη δυσκολία, που επέτεινε την πρώτη, ήταν ο διαφορετικός τρόπος που καθένα από τα τρία λογοτεχνικά έργα αυτής της εργασίας αντιμετώπιζε το φαινόμενο του Bullying και η έκτασή τους. Οι κατηγοριοποίηση που τελικά επιλέχθηκε καθόρισε και τη δομή της παρούσας μελέτης.

4. Περιληπτική απόδοση των τριών λογοτεχνικών έργων

(α) Jay Asher «Δεκατρία Γιατί»

Η ηρωίδα του *Δεκατρία Γιατί*, Χάννα Μπέικερ, στέλνει 13 κασέτες σε όλους όσους θεωρεί πως ευθύνονται για την αυτοκτονία της¹, ευελπιστώντας να «ταρακουνήσει» κάθε εμπλεκόμενο, ώστε να συνειδητοποιήσει την ποιότητα των πράξεων, των παραλείψεων ακόμα και των προκαταλήψεών του. Ένα φίλι της Χάννα με ένα αγόρι έγινε αιτία να γεννηθούν φήμες που προσέλαβαν την ηθική της. Ακολουθεί μια σειρά γεγονότων που προσβάλλουν τη Χάννα. Γίνεται μέσο ερωτικής εκδίκησης, ένας συμμαθητής της τη φωτογραφίζει κρυφά από το παράθυρο την ώρα που βρίσκεται στο δωμάτιο του σπιτιού της, μια συμμαθήτριά της εκθειάζει τη θηλυκότητά της σε αγόρια, ένας συμμαθητής της κλέβει τα ενθαρρυντικά σημειώματα που έγραφαν ανώνυμα γι' αυτή οι συμμαθητές της, ετοιμάζεται να φιληθεί με ένα αξιοπρεπές αγόρι, αλλά η δυσάρεστη προηγούμενη εμπειρία δεν την αφήνει να το γευτεί. Γίνεται μάρτυρας μιας σεξουαλικής ασέλγειας αγοριού σε μεθυσμένη κοπέλα, νιώθει συνυπεύθυνη για ένα τροχαίο και γίνεται θύμα σεξουαλικής ασέλγειας η ίδια. Ζητά τη βοήθεια του συμβούλου καθηγητής της, ο οποίος τελικά την οδήγησε στη λήψη της απόφασης να τελειώσει τη ζωή της, αφού προηγουμένως ετοιμάσει τις 13 κασέτες.

(β) Sophie Kinsella «Αναζητώντας την Όντρεϋ»

Η Όντρεϋ, λόγω ενός περιστατικού ενδοσχολικής βίας, βιώνει φοβίες που της στερούν τη χαρά της διαπροσωπικής επικοινωνίας. Διαγιγνώσκεται με αγχώδη κοινωνική διαταραχή, κοινωνική φοβία και καταθλιπτικά επεισόδια, με αποτέλεσμα τη διακοπή της σχολικής φοίτησης και την ένταξη σε ένα θεραπευτικό πρόγραμμα υπό την επίβλεψη ψυχιάτρου. Όλοι -γονείς, αδέρφια, φίλος, γιατρός- με τον δικό τους τρόπο συντελούν στη συνειδητοποίηση της Όντρεϋ ότι: «*Είναι στο χέρι μου να γίνω καλά*», ή

¹ «*Δε γίνεται να πατήσεις stop στο μέλλον. Δε γίνεται να κάνεις rewind στο παρελθόν. Ο μόνος τρόπος για να μάθεις το μυστικό είναι να πατήσεις το play. Δυο εβδομάδες πριν, η Χάννα αποφάσισε να δώσει τέλος στη ζωή της. Κανείς δεν έχει καταλάβει ακριβώς γιατί. Τώρα ο Κλέν έχει στα χέρια του εφτά κασέτες με τη φωνή της Χάννα που εξηγεί τους δεκατρείς λόγους που την οδήγησαν σ' αυτή την απόφαση. Ένας απ' αυτούς είναι κι ο ίδιος. Κανόνας 1: Ακούς. Κανόνας 2: Στέλνεις τις κασέτες στον επόμενο. Τίποτα απ' αυτά δεν είναι απλό*»: απόσπασμα από το οπισθόφυλλο του βιβλίου της ελληνικής έκδοσης.

τα λόγια προς τη μητέρα της: «...δεν έχει νόημα να βελτιωθεί η δική μου κατάσταση, αν δεν βελτιωθούν τα πράγματα για όλους μας».

(γ) Ελένη Πριοβόλου «Μαζί»

Το «Μαζί» αναφέρεται στον κοινωνικό ρατσισμό, όπως τον ζει μια παρέα παιδιών σε μια γειτονιά και σε ένα σχολείο. Ο Μύρων, πέφτει θύμα μιας συμμορίας, των «Σκαθαριών». Γι' αυτούς ήταν ο μυγοχάφτης, ο κοντός, ο ζουμπάς, ο τρυφερός λουκουμάς, ένα «τέλειο» θύμα, επειδή ήταν διαφορετικός και στο σουλούπι του και στις συνήθειές του. Στη ζωή του εμφανίζεται η Λούνα και τα αλλάζει όλα. Θύμα και η ίδια του κοινωνικού ρατσισμού, κυρίως λόγω του χρώματός της, δεν αποδέχεται αυτήν την κατάσταση παθητικά αλλά αγωνίζεται και υψώνει το ανάστημά της θαραλλέα απέναντι σ' αυτούς που την πολεμούν. Οι δυο τους «συμπαρασύρουν» κι άλλα παιδιά να δουν τη ζωή διαφορετικά και να αρχίσουν να βαδίζουν στο σωστό δρόμο, όπως η Βάντα που έκρινε τους ανθρώπους από το χρώμα του δέρματός τους αλλά έμαθε πως υπάρχουν και πολλοί λευκοί με μαύρη καρδιά.

5. Παιδαγωγικές και άλλες διαστάσεις της Λογοτεχνίας: Βιβλιοθεραπεία.

Η αξία της Λογοτεχνίας αναδεικνύεται στην καλλιέργεια και ανάπτυξη της συναισθηματικής νοημοσύνης, βασικής προϋπόθεσης των επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Σύμφωνα με τον John Glazer, η συνεισφορά της λογοτεχνίας στη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών επιτυγχάνεται με τέσσερις τρόπους: (1) μαρτυρεί την οικειότητα των αισθημάτων των παιδιών σε άλλα παιδιά, επομένως και τη φυσιολογικότητά τους, (2) αντιμετωπίζει τα συναισθήματα από πολλές και ποικίλες σκοπιές, εντός ενός γενικότερου πλαισίου, επιτρέποντας τον σαφέστερο προσδιορισμό τους, (3) μέσω των πράξεων των λογοτεχνικών χαρακτήρων παρέχει ποικιλία τρόπων αντιμετώπισης των συναισθημάτων και (4) καθιστά σαφές ότι η πολλαπλότητα των συναισθημάτων που βιώνει ο άνθρωπος μπορεί να οδηγήσει σε σύγκρουση (Norton, 2007:22).

Η κοινωνική προσέγγιση της λογοτεχνίας ανακαλεί την αποτελεσματικότητα της μεθόδου της βιβλιοθεραπείας². Η βιβλιοθεραπεία είναι «η εκείνη η διαδικασία κατά την οποία οι απόψεις που περιέχονται στα βιβλία έχουν θεραπευτικό αποτέλεσμα» (Norton, 2007:22).

Τα οφέλη της ανάγνωσης μια ιστορίας -παρά τις όποιες επιφυλάξεις- συνίστανται (α) στην είσοδο των παιδιών «σε ένα ασφαλές περιβάλλον πειραματισμού γύρω από τις διαπροσωπικές σχέσεις, ένα είδος «πρόβας» πριν την αληθινή παράσταση» και (β) [πιο απλά διατυπωμένη η επόμενη παράγραφος μετά τις αγκύλες: στη δυνατότητα ενός παιδιού να ταυτιστεί με τον ήρωα. Η ζωή του ήρωα θα αποτελέσει πυξίδα προσανατολισμού για δύο λόγους: είτε θα βρίσκει ομοιότητες και θα διαισθάνεται ότι υπάρχουν ανάλογες καταστάσεις είτε θα διαπιστώνει ότι δεν υπάρχουν καθόλου όμοια

² Οι ορισμοί που δίδονται για τον όρο της βιβλιοθεραπείας ανατακλούν την οπτική εκείνων που τον ορίζουν, για παράδειγμα την οπτική των ψυχοθεραπευτών/ψυχολόγων, των κοινωνικών λειτουργών, εκπαιδευτικών, συμβούλων, βιβλιοθηκονόμων, γονέων. Σε κάθε περίπτωση προκρίνεται ως μέθοδος θεραπείας και πρόληψης συμπεριφοριστικών προβλημάτων στον σχολικό χώρο, καθοδηγούμενη από έναν ειδικό (Παπαδοπούλου, Σ., 2002).

στοιχεία. Μέσω της ταύτισης μπορούν και εκφράζουν «κακές ή απαγορευμένες» πλευρές του χαρακτήρα τους και μπορούν να ανέχονται το διαφορετικό ή και τον εαυτό τους ακόμα]. στη δυνατότητα «*ταύτισης ενός παιδιού με κάποιον μικρό ήρωα ή ηρωίδα*», του οποίου/της οποίας η ζωή θα αποτελέσει πυξίδα προσανατολισμού είτε λόγω εύρεσης ομοιοτήτων ή διαισθητικής αντίληψης όμοιων καταστάσεων είτε λόγω εύρεσης σημείων-πλευρών ελάχιστα ή καθόλου όμοιων, ταύτιση διπλά ερμηνευόμενη, αφού μέσω των ταυτίσεων συντελείται η έκφραση πλευρών του εαυτού τους θεωρούμενων ως «κακών ή απαγορευμένων» και παρέχεται η δυνατότητα ανοχής του διαφορετικού και δικής τους ύπαρξης με ποικίλους τρόπους.

Η ανάγνωση, λοιπόν, τέτοιων λογοτεχνικών έργων μπορεί να δράσει με τρόπο ανάλογο των παρεμβατικών δράσεων εντός του σχολικού χώρου, στη διαδικασία των οποίων τα παιδιά που συμμετέχουν και συνειδητά ή ασυνείδητα ταυτίζονται ή όχι με τους ήρωες, γίνονται παραγωγικοί και εκφραστές προσωπικών σκέψεων και συναισθημάτων, προβαίνουν σε κρίσεις, εκτιμήσεις και, εν τέλει, αξιολογήσεις, ώστε να επιτυγχάνεται ο βασικός σκοπός των παρεμβατικών αυτών δράσεων που είναι τόσο η ενημέρωση για τις ποικίλες πτυχές του σχολικού εκφοβισμού όσο και η συναισθηματική και κοινωνική εξέλιξη των παιδιών, ως αποτέλεσμα της «συμμετοχής» τους σε μια «ρεαλιστική ιστορία εκφοβισμού», δηλαδή η γέννηση και ανάπτυξη συναισθημάτων αλληλεγγύης, ενσυναίσθησης, αλληλοπροστασίας (Ανδρουτσοπούλου, υπό έκδοση) (Φουσιάνης, 2015).

Η όλη διαδικασία «λογοτεχνικής» προσέγγισης του σχολικού εκφοβισμού συντελείται σε πέντε στάδια (Παπαδοπούλου, 2004): (α) Αναγνώριση (identification): αναγνώριση του θέματος-προβλήματος, καθώς συντελείται η ταύτιση του/της αναγνώστη/ριας με τους ήρωες και ηρωίδες του λογοτεχνικού έργου και η αξιολόγηση καταστάσεων που αφορούν τη μυθιστορηματική ιστορία, (β) Ιδεοθύελλα (Brainstorming): η έκφραση αντιλήψεων απόψεων και γνωμών γύρω από τον σχολικό εκφοβισμό, βασισμένων σε υπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες των μαθητών, (γ) Επιλογή (Choice): στο στάδιο αυτό -ορατό στην καθοδηγούμενη διδασκαλία ενός λογοτεχνικού κειμένου- οι ιδέες που γεννήθηκαν διαχωρίζονται σε υγιείς και λειτουργικές από τη μια και σε ασθενείς ή μη λειτουργικές από την άλλη, (δ) Εμβάθυνση (Insight/Integration): προβληματισμός γύρω από τις πτυχές του προβλήματος και ανάπτυξη ενσυναίσθησης που αποτελεί βασική παράμετρο κατανόησης και αντιμετώπισης του φαινομένου και (ε) Αξιολόγηση (Evaluation): αξιολόγηση της συμπεριφοράς των προσώπων που περιγράφονται στην ιστορία (Παπαδοπούλου, 2006, Rieckmen, & Miller, 1990).

6. Λογοτεχνία και σχολικό Bullying: αποτελέσματα μιας ερευνητικής δοκιμής

6.1. Αναγνώριση του φαινομένου – Κοινά στοιχεία των τριών λογοτεχνικών έργων

Στα τρία υπό μελέτη λογοτεχνικά έργα εμφανίζονται όλες οι μορφές του σχολικού εκφοβισμού, όπως η σεξουαλική βία, οι διακρίσεις με βάση το κοινωνικό φύλο, η βία μεταξύ συμμαχοιών, η βία εντός και εκτός του σχολικού χώρου, με χρήση και της μυϊκής δύναμης και της δύναμης των όπλων καθώς και εργαλεία εκφοβισμού, όπως ο διαδικτυακός ή ψηφιακός εκφοβισμός (cyber / digital bullying) κ.ά.. Επίσης,

και στα τρία λογοτεχνικά έργα είναι εμφανές ένα από τα κύρια στοιχεία της εκφοβιστικής συμπεριφοράς, η ανισορροπία δύναμης μεταξύ θύματος και θύτη (imbalance of power) (Σπυρόπουλος, 2015) και η εκμετάλλευση αυτής της δύναμης εκ μέρους του/της υπερέχοντος/ουσας με σκοπό την άσκηση εκφοβισμού ή πρόκλησης βλάβης και ταπείνωσης, γνώρισμα που συντελεί και στον επαναπροσδιορισμό του φαινομένου ως «*συστηματικής κατάχρησης δύναμης*» ή «*κατάχρηση εξουσίας*».

Στα εξεταζόμενα λογοτεχνικά έργα εντοπίζονται και οι τρεις παράμετροι που σύμφωνα με τον Olweus, συνίσταται ο ορισμός του bullying: (α) η αναίτια ή απρόκλητη επιθετική ή παραβατική συμπεριφορά ατόμου ή ομάδας, όπως στην περίπτωση της ηρωίδας-θύματος του έργου «Δεκατρία γιατί» που περιγράφεται ότι ακολούθησε αμέσως μετά το ποθητό πρώτο νεανικό φιλί το οποίο αντάλλαξε με συνομήλικό της ή στην περίπτωση της μετανάστριας μαθήτριας στο «Μαζί», η οποία δέχτηκε λεκτική βία και εντός και εκτός του σχολικού χώρου (β) η επαναληπτικότητα εκφοβιστικής συμπεριφοράς, μιας κατάστασης που είναι διάχυτη στα έργα «δεκατρία γιατί» και «Μαζί» και (γ) η ανισορροπία δύναμης μεταξύ θύματος και θύτη ως προς τη σωματική ρώμη και το ψυχικό σθένος, ως προς τη δύναμη εν γένει, την εξουσία, ή και η αριθμητική υπεροχή των δραστών.

6.2. Οι βασικοί εμπλεκόμενοι στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού

Αποτέλεσμα της ολιστικής θεώρησης του σχολικού εκφοβισμού, έστω και στη μυθιστορηματική του εκδοχή, αποτελεί η σαφής διάκριση των ρόλων των εμπλεκόμενων παιδιών στο εν λόγω φαινόμενο. Αναγνωρίζονται, όχι μόνο αδρομερώς αλλά και λεπτομερώς, τόσο οι ρόλοι όσο και ο βαθμός εμπλοκής (α) των θυτών, των παιδιών που ασκούν εκφοβιστική συμπεριφορά, (β) των θυμάτων, των παιδιών που την υφίστανται, και (γ) των παρατηρητών, των παιδιών που τυπικά φαίνονται αμέτοχοι και απλοί θεατές της εκτύλιξης των εκφοβιστικών ενεργειών, στην ουσία, όμως, «*συνηγορούν*» μ' αυτές, τις καταφάσκουν και τις ενισχύουν.

Στους ήρωες των τριών έργων συναντάμε το «προφίλ» των πρωταγωνιστών, του θύματος και του θύτη, όπως προκύπτει από σχετικές έρευνες (Κουράκης, 2009), με μικρές αποκλίσεις: ο θύτης εμφανίζεται, συνήθως, ως άτομο «*με σωματική δύναμη, αθλητικές επιδόσεις..., διάθεση προκλητικής εναντίωσης και κυριαρχίας απέναντι στους άλλους, ανυπακοή στους σχολικούς κανόνες, τάση για χρήση βίας στην επίλυση διαφορών του και άντληση ψυχικής ικανοποίησης από μια τέτοια χρήση βίας, αδιαφορία για τα προβλήματα των άλλων (δηλ. έλλειψη σε «ενσυναίσθηση» [empathy] και «νοιιάξιμο*)», ενώ το θύμα εμφανίζεται ως άτομο υπολειπόμενο σε σωματική δύναμη και με έντονα στοιχεία διαφορετικότητας, εθνοτικής ή θρησκευτικής. Κι ενώ σύμφωνα με τις έρευνες (Κουράκης, 2009) το θύμα βιώνει «*άγχος, ανασφάλεια, μειωμένη αυτοεκτίμηση, εσωστρέφεια και αποθάρρυνση να υπερασπίζεται να υπερασπίζεται τον εαυτό του ή να ζητεί βοήθεια από τους άλλους*», μόνο η Όντρεν συγκεντρώνει κάποια από αυτά τα «*συμπτώματα*», ενώ οι ήρωες των άλλων έργων παρουσιάζουν έναν χαρακτήρα ανθεκτικό, δυναμικό, ικανό να αντιδρά και να προσπερνά τις παγίδες των θυτών, με δυνατότητα να αντιπαραβάλλουν στη σωματική δύναμη τη δύναμη του νου και ένα ποιοτικό αξιακό ηθικό σύστημα.

6.3. Παράγοντες διαμόρφωσης του χαρακτήρα θυτών και θυμάτων.

Επίσης, τα τρία λογοτεχνικά έργα αντανakλούν και τους παράγοντες διαμόρφωσης του χαρακτήρα θυμάτων και θυτών που ταυτίζονται με εκείνους που αναδεικνύουν οι έρευνες (Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001), όπως η έλλειψη γονικής στοργής και επικοινωνίας στην περίπτωση των πρώτων και οικογένειες υπερπροστατευτικές ή αδιάφορες στην περίπτωση των δεύτερων. Και στο ζήτημα αυτό η λογοτεχνία έρχεται και πάλι να «διαψεύσει» τις έρευνες, με τη έννοια ότι προβάλλονται και πρότυπα γονικής συμπεριφοράς, που αφήνουν περιθώρια δημιουργικής πρωτοβουλίας των παιδιών, χωρίς ωστόσο να χάνουν την επαφή μαζί τους και να παραβλέπουν ή να αδιαφορούν για την άσκηση του δέοντα παιδαγωγικού ελέγχου, επιβεβαιώνοντας το τελικό ερευνητικό πόρισμα, που αφορά τον πρωτεύοντα ρόλο της οικογένειας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού, και υπογραμμίζοντας την αρνητική επίδραση των ελλειμματικών σχέσεων ουσιαστικής επικοινωνίας παιδιών και γονιών.

Ο εκφοβισμός συχνά συνδέεται με αυταρχικές γονικές πρακτικές, που έχουν τόσο κίνητρο όσο και αποτέλεσμα την άσκηση ελέγχου των ανηλίκων παιδιών. Σύμφωνα με τη θεωρία του αυτο-προσδιορισμού (self-determination theory), υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ γονικών πρακτικών ενίσχυσης της αυτονομίας και βούλησης των παιδιών με την ομαλότερη κοινωνικοποίηση και προσαρμοστικότητά τους, καθώς και με ανώτερα επίπεδα ευημερίας, ως αποτέλεσμα της ικανοποίησης των βασικών ψυχολογικών αναγκών (Φουσιάνη, Δημητροπούλου, Μιχαηλίδης & Petegem, 2015).

6.4. Έμφυλη οπτική

Και στα τρία λογοτεχνικά κείμενα αποτυπώνεται η έμφυλη διάσταση του σχολικού εκφοβισμού, ως αποτέλεσμα στερεοτυπικών αντιλήψεων που βιώνουν στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο και εμφανίζονται με την παθολογία του σχολικού εκφοβισμού. Αναγνωρίζεται έτσι το σχολείο ως παράγοντας που εμπλέκεται στην κατασκευή έμφυλων ταυτοτήτων, διαπίστωση με τεράστια «προγνωστική και, άρα, προληπτική αξία» (Γκουλιάμα, 2015:212). Η ταπείνωση, η διάδοση φημών και οι συναφείς εκφοβιστικές συμπεριφορές βασιζόμενες στο φύλο είναι βασικές μορφές εκφοβισμού που υφίσταται η ηρωίδα στο έργο «Δεκατρία γιατί».

Σε όλα τα κείμενα φαίνεται μια υπερίσχυση του αρσενικού φύλου τόσο ως θύτες όσο και ως θύματα, διαπίστωση την οποία υποστήριξε ο Olweus (1993), ισχυριζόμενος ότι στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού παρατηρείται και ποσοτική και ποιοτική διαφοροποίηση αναφορικά με το φύλο και ότι τα αγόρια υφίστανται περισσότερο φυσικές επιθέσεις, ενώ τα κορίτσια παρενοχλήσεις (Γκουλιάμα, 2015). Τα κορίτσια «λειτουργούν» σε ολιγάριθμες συντροφικές και γίνονται θύματα έμμεσης εκφοβιστικής συμπεριφοράς, ενώ τα αγόρια εκτίθενται σε άμεσο εκφοβισμό.

Διακρίνεται, ακόμη, το κυρίαρχο πρότυπο της ανδρικής ταυτότητας: τα αγόρια εμφανίζουν «αρρενωπά» χαρακτηριστικά, δυνατό και ευμεγέθες σώμα, δεν εκδηλώνουν συναισθηματισμούς, δεν διακρίνονται από ενσυναίσθηση και συμπεριφέρονται με δυναμισμό. Επιπλέον, συμμετέχουν με επιτυχία σε αθλήματα, όπως στην περίπτωση των θυτών του «Μαζί», οι οποίοι καταφέρνουν να ισορροπούν σε σανίδες σκέιτμπορντ (Skateboard) και να κάνουν εντυπωσιακούς, ευέλικτους και

επικίνδυνους ελιγμούς, επιδεικνύοντας αφενός εξαιρετικές αθλητικές ικανότητες, αφετέρου δύναμη, σκληρότητα που ταυτίζεται με τη γενναιότητα, δηλαδή ένα ηγεμονικό ανδρισμό που *«ασκεί πιέσεις στα αγόρια που παρεκκλίνουν από τις κοινωνικές προδιαγραφές του»* (Γκουλιάμα, 2015:216).

Η σεξουαλική παρενόχληση που συναντήσαμε στα «Δεκατρία γιατί» μπορεί να ιδωθεί ως μια άλλη μορφή αντρικής ηγεμονίας, απηχώντας την αντίληψη ότι η άσκηση σεξουαλικής βίας είναι μορφή έκφρασης της ανδροπρέπειας (Measor & Woods, 1984). Συχνά το επιχείρημα των αγοριών που πραγματοποιούν σεξουαλική παρενόχληση είναι η ενδυματολογική προκλητικότητα των κοριτσιών (Wyatt, 2000). *«Μια τέτοια ερμηνεία όμως αφαιρεί την ευθύνη για τη βίαιη πράξη από το δράστη και τη μεταθέτει στο θύμα»* (Μ.Ι.Μ.Κ.Φ., 2012).. Μάλιστα, στην ηρωίδα του *«Μαζί»* συνδυάζεται η εθνική διαφορετικότητα με τη διαφορετικότητα ως προς το φύλο και την εξωτερική εμφάνιση, γεγονός το οποίο αποτελεί άλλο ένα κίνητρο σχολικού εκφοβισμού.

Στο «Δεκατρία γιατί» συναντάμε τον απόλυτο ορισμό του έμφυλου εκφοβισμού, ως το σύνολο των εκφοβιστικών συμπεριφορών που υφίστανται οι νέοι και νέες με κριτήριο το φύλο (Anagnostopoulos et al., 2009) και της σεξουαλικής παρενόχλησης, ως της συμπεριφοράς που απορρέει από μια έμφυλη διάκριση, δρα απειλητικά και προσβάλλει την αξιοπρέπεια του θύματος (Στεφανάκη, 2003). Διακρίνονται, μάλιστα, οι βασικές μορφές έμφυλου εκφοβισμού και σεξουαλικής παρενόχλησης: διάδοση ανυπόστατων σεξουαλικών φημών, αυθαίρετη και αγενής επαφή σε ερωτογενείς περιοχές, «φιλικούς» αστεϊσμούς και «φιλικά» πειράγματα, με συνέπεια τον σταδιακό ηθικό εκφυλισμό του θύματος και την κοινωνική απομόνωση. Σύμφωνα με κατατιθέμενα ερευνητικά δεδομένα, η βία κατά των κοριτσιών -και γυναικών- αναγνωρίζεται ως ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα δημόσιας υγείας με σοβαρές ατομικές και κοινωνικές συνέπειες, που το θέτουν στην πρώτη θέση της λίστας προβλημάτων που χρήζουν άμεση αντιμετώπιση (Πετρουλάκη, Τσιριγώτη, Ντιναπόγιας, 2015).

6.5. Αντιμετώπιση του φαινομένου

Στο βιβλίο *«Μαζί»* αναδύονται βασικές σκέψεις της Cross (2013, όπως αναφέρεται στο Ματσόπουλος, 2015:125) για τη μείωση του φαινομένου: *«για να μειωθούν και να προληφθούν επεισόδια σχολικού εκφοβισμού είναι σημαντικό να επικεντρωθούμε στο γιατί κάποια παιδιά δεν εμπλέκονται σε εκφοβιστικές συμπεριφορές. Αυτά τα παιδιά τείνουν να έχουν πιο ανεπτυγμένες κοινωνικοσυναισθηματικές δεξιότητες από εκείνα τα παιδιά που εκφοβίζουν άλλα παιδιά. Παιδιά και έφηβοι που έχουν τέτοιες δεξιότητες είναι πιο πιθανό να έχουν θετικές σχέσεις και κοινωνικές δεξιότητες οι οποίες μειώνουν τις πιθανότητες να γίνουν θύματα εκφοβισμού»*. Εξάλλου, μέσα και στα τρία λογοτεχνικά έργα που εξετάζονται στην παρούσα μελέτη, παρατηρείται μια ολιστική προσέγγιση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού (whole school approach), καθώς το ενδιαφέρον δεν εστιάζεται σε ατομικό επίπεδο, αλλά σε επίπεδο τάξης, ακόμη και σε επίπεδο σχολείου. Και η ολιστική αυτή προσέγγιση αποτελεί βάση και προϋπόθεση σχεδιασμού και υλοποίησης προληπτικών προγραμμάτων στα σχολεία (Παραδεισιώτου & Τζιόγκουρος, 2008, Cross, 2011, 2013).

Στο έργο «Μαζί» αποκαλύπτονται, επίσης, βασικές θέσεις της Cross (2013:15) πάνω στο εν λόγω φαινόμενο, που συνιστούν και το καθηκοντολόγιο των σχολικών δράσεων: *α. Να προάγονται θετικές σχέσεις μεταξύ των μαθητών, β. Να προάγονται θετικές σχέσεις μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών, γ. Να γίνεται ξεκάθαρη και συστηματική διδασκαλία σχετικά με τα συναισθήματα, τις κοινωνικοσυναισθηματικές δεξιότητες και τη διαχείριση δύσκολων και αντίξωων συνθηκών».*

Η στάση των καθηγητών που περιγράφεται στο «Μαζί» επιβεβαιώνει τη θέση του Olweus (1993, όπως αναφέρεται στο Ματσόπουλος, 2015:128) ότι τα *«ξεκάθαρα όρια των αποδεκτών συμπεριφορών, το θετικό ενδιαφέρον και ενεργητική αλληλεπίδραση των ενηλίκων με τους μαθητές καθώς και η αναγκαία εποπτεία των μαθητών σχετίζονται με μείωση των επεισοδίων του σχολικού εκφοβισμού»* και τα χαρακτηριστικά που, τα οποία, σύμφωνα με τον Cefai (2011, όπως αναφέρεται στο Ματσόπουλος, 2015:128) προάγουν θετικό σχολικό κλίμα, είναι: *α. Στοργικές σχέσεις μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητών, β. Συστηματική προσπάθεια προαγωγής μιας κουλτούρας υποστήριξης και αλληλεγγύης από μαθητές προς μαθητές και με τον εκπαιδευτικό, γ. Ενεργητική και γνήσια εμπλοκή μαθητών στη μάθηση τους και όχι μόνο, δ. Ουσιαστική ένταξη με επιτυχία και συμμετοχικότητα για όλους τους μαθητές, ε. Συνεργατική μάθηση, στ. Επιλογή και «φωνή» στους μαθητές για να εκφραστούν σε όλα τα επίπεδα που αφορούν τη μάθηση ή και το μαθησιακό περιβάλλον».* Αυτό ακριβώς έκανε η καθηγήτρια, όταν στο τέλος του έργου ενέπλεξε όλους τους μαθητές σε θεατρικές δραστηριότητες.

Η καθηγήτρια στο τέλος του έργου «Μαζί» εφάρμοσε τη μέθοδο της «συμφιλίωσης», μια μέθοδος που εφαρμόστηκε σε Άγγλους μαθητές και αποδείχτηκε αποτελεσματική, η οποία φέρνει σε επαφή τον θύτη με το θύμα (Cowie & Olafsson, 1999). Ιδιαίτερα στο έργο αυτό περιγράφονται όλοι οι εμπλεκόμενοι στο σχολικό bullying -δράστες, θύματα, κηδεμόνες, εκπαιδευτικοί- και αναδεικνύεται με εντυπωσιακό τρόπο η βασική στρατηγική αντιμετώπισης των φαινομένων σχολικού εκφοβισμού που είναι η ουσιαστική και χωρίς βία επικοινωνία.

Μέσα από τα τρία αυτά έργα οι μαθητές/τριες αναγνώστες/τριες μαθαίνουν στρατηγικές επίλυσης των προβλημάτων και αποκτούν δεξιότητες επίλυσης συγκρούσεων, βασικής προϋπόθεσης αποτελεσματικών παρεμβάσεων, σύμφωνα με τον Ματσόπουλο (2015) για τον περιορισμό του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού. Γίνεται κατανοητό ότι *«οι ξεκάθαροι κανόνες και η σταθερή τήρησή τους δημιουργούν το αίσθημα της ασφάλειας στους μαθητές»* (McGrath και Noble, 2003).

6.6. Σύνδεση Λογοτεχνίας και Επιμορφωτικών δράσεων

Οι πολυάριθμες μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία (Cross, 2011) και οι ελάχιστες στην ελληνική (Ματσόπουλος, 2015) που έχουν σκοπό τον σχεδιασμό αποτελεσματικών παρεμβάσεων για τη μείωση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού στοχεύουν (α) στην ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών για το μέγεθος, τη σοβαρότητα του ζητήματος και του μηχανισμού συντήρησής του, (β) στον αναστοχασμό τους για συνειδητή ή ασυνείδητη εμπλοκή σε περιστατικά εκφοβισμού και (γ) στη βελτίωση της επικοινωνίας μεταξύ όλων όσων δρουν στο πλαίσιο της σχολικής μονάδας, με την προαγωγή συμπεριφορών και δράσεων για δημιουργική

επίλυση των όποιων αναφερόμενων προβλημάτων και την επίδειξη σεβασμού και αποδοχής των άλλων, εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτόν τις προϋποθέσεις βελτίωσης του σχολικού κλίματος.

Μπορούμε με σιγουριά να εκφράσουμε την άποψη ότι και με τη λογοτεχνία έχουμε αποτελέσματα ανάλογα με εκείνα των επιμορφωτικών δράσεων, καθώς και στη μια και στην άλλη περίπτωση επιτυγχάνεται ο στόχος, που είναι (α) η γνώση όλων των πτυχών του σχολικού εκφοβισμού και (β) η ανάπτυξη δεξιοτήτων για την εύρεση τρόπων προσέγγισης του θύτη και του θύματος ή άλλων αποτελεσματικών πρακτικών αντιμετώπισης των συμβάντων σχολικού εκφοβισμού (Πατσάλης, 2015). Η ανάπτυξη και κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων ιδιαίτερα αφορά όλους τους εμπλεκόμενους, μαθητές/ριες, εκπαιδευτικούς, γονείς, καθώς θα οπλιστούν με αυτοπεποίθηση και σιγουριά, αισθανόμενοι οικείοι με σχετικά περιστατικά τόσο εντός όσο και εκτός του σχολικού περιβάλλοντος.

Οι αναγνώστες και αναγνώστριες των λογοτεχνικών έργων που αναφέρονται στη σχολική βία, είτε είναι έφηβοι είτε γονείς είτε εκπαιδευτικοί, θα μπορούν να μετρήσουν ως κέρδη την ευαισθητοποίηση σε θέματα σχολικού εκφοβισμού, την αναγνώριση των ρόλων όλων των εμπλεκόμενων (θυτών, θυμάτων και παρατηρητών), την ικανότητα αναζήτησης και εύρεσης των αιτιών που συντελούν στην παραγωγή και αναπαραγωγή του φαινομένου, την ικανότητα ανάπτυξης στάσεων και συμπεριφορών ενάντια στη σχολική βία οποιασδήποτε μορφής, την ικανότητα να προβάλλουν αντιστάσεις προκρίνοντας τα δυνατά του σημεία ο/η κάθε εμπλεκόμενος/η. Ταυτόχρονα οι έφηβοι, εισερχόμενοι στην ψυχολογία, τους προβληματισμούς και το σκεπτικό των ηρώων των λογοτεχνικών έργων, θυτών, θυμάτων και παρατηρητών, μπορούν να αναπτύξουν κοινωνικές δεξιότητες, ενσυναίσθηση, συναισθηματική ωριμότητα, να αναγνωρίσουν την αναγκαιότητα τήρησης των σχολικών κανόνων και της σημασίας της πειθαρχημένης συμπεριφοράς τους για την ομαλή λειτουργία της σχολικής κοινότητας, την απρόσκοπτη εκτέλεση του έργου των εκπαιδευτικών και, το σημαντικότερο, την εξασφάλιση σχολικής ποιότητας ζωής, άμεσα συναρτώμενης με την ψυχική ηρεμία και υγεία όλων. Αναγνωρίζεται ότι οι δυνατότητες του ανθρώπου, πολύ περισσότερο του νέου, για μάθηση, επίτευξη ανώτερων στόχων, δημιουργική επίλυση κάθε είδους προβλημάτων και πειθαρχημένης προσπάθειας είναι μεταβλητή θετικά εξαρτώμενη από την ψυχική ισορροπία στο χώρο εργασίας, όπου ο χρόνος παραμονής σ' αυτόν είναι εξαιρετικά μεγάλος (Μπρούζος, 2015).

Κατ' αναλογία με τα αποτελέσματα επιμορφωτικών προγραμμάτων που στοχεύουν στην ενημέρωση γύρω από κάθε πτυχή του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού -μορφές εκδήλωσής του, αιτίες, συνέπειες, τρόποι και διαδικασίες πρόληψης και αντιμετώπισης της σχολικής βίας- οι εμπλεκόμενοι γίνονται περισσότερο αποτελεσματικοί στη διαχείριση των συγκρούσεων και καταστάσεων, αισθάνονται πιο ασφαλείς και ελίσσονται με μεγαλύτερη ευκολία (Κόπτης, 2015). Αναφορικά με τους γονείς, φαίνεται μέσα από τα λογοτεχνικά έργα, όπως και μέσα από τα επιμορφωτικά προγράμματα που εφαρμόζονται κατά καιρούς, ότι αξιοποιείται η βασική τους επιθυμία να βοηθήσουν τα παιδιά τους, συντείνοντας στην αποτελεσματική επικοινωνία και δημιουργική συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και μαθητές, για την παραγωγή ωφέλιμου έργου.

Οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να θεωρήσουν το φαινόμενο από πολλές οπτικές, σαν να εισέρχονται στην κατάσταση του άλλου, να υποδύονται τον ρόλο του και έτσι να αναπτύσσουν τη ικανότητα της ενσυναίσθησης.

Η μυθιστορηματική προσέγγιση του σχολικού εκφοβισμού δεν «οπλίζει» γνωστικά και συναισθηματικά μόνο τα εμπλεκόμενα παιδιά, αλλά και εκείνα που δεν γνωρίζουν και δεν συμμετείχαν με όποιον ρόλο σε εκφοβιστικά περιστατικά, βοηθώντας τα «να εισέλθουν νοητικά σε ένα ασφαλές περιβάλλον πειραματισμού γύρω από τις διαπροσωπικές σχέσεις, να συμμετέχουν δηλαδή σε ένα είδος «πρόβας» πριν από μία ενδεχόμενη αληθινή «παράσταση»» (Φουσιάνης, 2015:422, Ανδρουτσοπούλου, 1994), ώστε με βεβαιότητα πλέον υποστηρίζεται και ο προληπτικός ρόλος της μυθιστορηματικής αφήγησης μέσω ενός άτυπου δανεισμού της «δομής και του ύφους» ξένων ιστοριών (Φουσιάνης, 2015:423, McLeod, 1997). Επίσης, επιτυγχάνεται και η αποδοχή εκ μέρους των παιδιών ή των αναγνωστών/ριών γενικότερα, της διαφορετικότητας και η επίγνωση ποικίλων πτυχών της δικής τους ύπαρξης (Φουσιάνης, 2015, Crompton, 1991).

6.7. Λογοτεχνία και συστημική θεώρηση

Στο πλαίσιο της συστημικής θεώρησης του εκπαιδευτικού συστήματος, γίνεται φανερό ότι οι συμμετέχοντες σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού -είτε ως άμεσα εμπλεκόμενοι είτε ως παρατηρητές είτε ως ενδιαφερόμενοι γονείς/κηδεμόνες και εκπαιδευτικοί- αποτελούν «ισχυρό και συνεκτικό επικοινωνιακό δίκτυο» (Mylonakou–Keke, 2015:677, 2015), επιβεβαιώνοντας ή ενισχύοντας τη σύγχρονη φιλοσοφία περί «μανθάνοντος οργανισμού» (Learning Organisation), με την έννοια ότι όσοι διαβιούν σε ένα οργανισμό «μαθαίνουν», δηλαδή αποκτούν την ικανότητα της συνειδητοποίησης ενός γνωστικού νοήματος μιας εμπειρίας (Senge, 1990, Senge, 2006).

Βασικά οι δημιουργοί τους, οι λογοτέχνες -και αυτό είναι το εκπληκτικό- αναδεικνύονται άριστοι γνώστες του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού και δη της ανάγκης της συστημικής προσέγγισής του, καθώς μέσα από τα «Δεκατρία γιατί» καλύπτεται όλο το φάσμα των παραγόντων που συνετέλεσαν στην αυτοκτονία της πρωταγωνίστριας, θύματος επικοινωνιακής βίας. Το μήνυμα που εκπέμπεται είναι ότι «έφηβοι αυτοκτονούν όχι εξαιτίας μιας τραυματικής κατάστασης που έζησαν, αλλά πολλών. Κι αυτό επειδή λειτουργεί μέσα τους ένας προσθετικός μηχανισμός ο οποίος καταλήγει στη δημιουργία ενός ασήκωτου βάρους το οποίο δεν μπορούν ή δεν τους βοηθούν να το διαχειριστούν. Και η απελευθέρωση έρχεται όταν επιλέγουν κυριολεκτικά να «χαθούν»»³. Έρχονται στην επιφάνεια όλα εκείνα τα μικρογεγονότα της καθημερινής ζωής, τα οποία βιώνονται με διαφορετικό τρόπο από όσους εμπλέκονται σ' αυτά και, ενώ η δύναμη του καθενός χωριστά φαίνεται και μπορεί να είναι ελάχιστη, όλα μαζί συνιστούν ένα αξιόλογο σύνολο, ένα «ασήκωτο βάρος» που μπορεί να

³ Από την ιστοσελίδα διαφήμισης του έργου: <http://www.oanagnostis.gr/13-%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BE%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%8D%CE%BD/>. Προτιμήθηκε η επιλογή της αυτολεξί παράθεσης σε ένα διαφημιστικό site, γιατί αποκαλύπτει αφενός την οπτική σύλληψης του έργου αφετέρου την επίδραση που δέχονται οι επικείμενοι αναγνώστες/στριες.

οδηγήσει στην αυτοκτονία.

Οι αναγνώστες/στριες αντιλαμβάνονται πέραν τον ρόλο κάθε εμπλεκόμενου προσώπου, αναρωτιούνται και καταλήγουν σε διαπιστώσεις που μόνοι τους δεν θα μπορούσαν να παρακολουθήσουν στην πραγματική ζωή. Οι προσωπικές τους εμπειρίες αποδεικνύονται ανίσχυρες μπροστά στην παντοδυναμία του παντογνώστη αφηγητή να παρουσιάζει όλες τις συστημικές δονήσεις: *«Όταν φτάσεις στο τέλος των κασετών, Τζάστιν, ελπίζω να καταλάβεις τον ρόλο που έπαιζες σ' αυτή την υπόθεση. Γιατί ο ρόλος σου μπορεί να φαίνεται μικρός αυτή τη στιγμή, αλλά είναι σημαντικός. Στην τελική όλα έχουν σημασία»* (Άσερ, 2013:23). Προκειμένου για τα παιδιά, λοιπόν, *«αυτά μαθαίνουν τη συστημική σκέψη πολύ γρήγορα»* (Senge, 2006: 7).

6.8. Αναγνωστικά αποτελέσματα

Η μυθιστορηματική ανάγνωση των τριών λογοτεχνικών έργων που αποτέλεσαν το αντικείμενο μελέτης και επεξεργασίας της παρούσας εισήγησης οδήγησε σε συμπεράσματα, που έχουν τη δυναμική λήψης καθολικού χαρακτήρα.

Η προσέγγιση των δραστών στο έργο «Μαζί» από εκπαιδευτικό του σχολείου σε συνεργασία με μαθητές θύματα ή παρατηρητές ανακαλεί την εφαρμογή μεθόδων με στόχο την «αποφυγή της κατηγορίας» (no blame approach) του Smith (1997), που αποσκοπεί στην κατανόηση των εκφοβιστικών συμπεριφορών, ενισχύοντας την ενσυναίσθηση για την έκφραση και λήψη αποτελεσματικών λύσεων εκπορευόμενων από τη συνεργασία και επικοινωνία όλων των εμπλεκόμενων στην σχολική κοινότητα.

Η ψυχολογική ενίσχυση των θυμάτων επίσης στο έργο «Μαζί» συντελείται με όμοιο τρόπο με εκείνη που ενδείκνυται ύστερα από σχετικές έρευνες (Smith, 1997) και αφορά την εκπαίδευση διεκδικητικής συμπεριφοράς, που στοχεύει σε τέσσερις περιοχές διεκδίκησης: την έκφραση θετικών συναισθημάτων, την έκφραση αρνητικών συναισθημάτων, την τοποθέτηση ορίων και την ανάπτυξη πρωτοβουλίας, με σκοπό την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και την ταυτόχρονη επίδειξη σεβασμού των δικαιωμάτων των άλλων (Καλάκογλου, 1996).

Τον καταλυτικό ρόλο των παρατηρητών (bystanders), που στα εξεταζόμενα λογοτεχνικά έργα ασκούν σπουδαίο συνεκτικό και επικοινωνιακό ρόλο, επισημαίνουν οι θεωρητικοί του φαινομένου (Smith, 1997), καθώς τόσο η αποθάρρυνση όσο και η παύση της ενθάρρυνσης των δραστών εκ μέρους των παρατηρητών στερεί από τους πρώτους τους «θαυμαστές ή οπαδούς», με αποτέλεσμα να σταματούν την επιθετική συμπεριφορά (Πρεκατέ, 2008).

7. Επίλογος

Η αντιμετώπιση του παγκόσμιου φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού ή τραμπουκισμού είναι υπόθεση κοινωνική και ο περιορισμός ή η αντιμετώπισή του χρήζει συστηματικής, μεθοδευμένης και συντονισμένης συνεργασίας όλων των θεσμικών φορέων. Η συμβολή μεμονωμένων ατόμων που δρουν μέσω της λογοτεχνίας, όπως επιχειρήθηκε να αναδειχθεί στην παρούσα μελέτη, δρα σημαντικά αλλά δεν καταργεί την επίσημη συμβολή των πολιτικών και θεσμικών στρατηγικών αντιμετώπισης του εκφοβισμού. Παρά ταύτα, η λογοτεχνία αποτελεί έναν σημαντικότατο σύμμαχο στην ευόδωση όλων των προσπαθειών για την αντιμετώπιση

του εν λόγω φαινομένου που ενεργεί απειλητικά για τη συνοχή και απρόσκοπτη λειτουργία σχολικών μονάδων και κατ' επέκταση του εκπαιδευτικού συστήματος και της κοινωνίας στο σύνολό της. «*Η Λογοτεχνία παρακινεί, καλλιεργεί τον άνθρωπο και του ανοίγει τις πύλες της γνώσης προσφέροντας ατέλειωτες ώρες περιπέτειας*» (Norton, 2007:2). «*Τα βιβλία μπορούν να λειτουργήσουν ως καθρέφτης για τα παιδιά, αντανακλώντας την εμφάνισή τους, τις σχέσεις τους, τα συναισθήματα και τις σκέψεις του άμεσου περιβάλλοντός τους*» (Rudman & Pearce, 1988:159).

Καθώς η επικοινωνία ολοένα και περισσότερο καταλαμβάνει μεγαλύτερο χώρο στο πεδίο της εκπαιδευτικής διαδικασίας για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού, η καλλιέργεια στα παιδιά κάθε ηλικίας μορφών, στρατηγικών ή τεχνικών μη επιθετικής επικοινωνίας, ανάλογων με αυτές που αναδύονται σε πάρα πολλά λογοτεχνικά έργα, πέρα από αυτά που ήδη εξετάσαμε, φαίνεται πως αποτελούν ένα επιπλέον ισχυρό εργαλείο προς την ίδια κατεύθυνση. Για το λόγο αυτό, προτείνεται ανεπιφύλακτα η επικοινωνιακή αξιοποίηση των λογοτεχνικών έργων, και ιδίως των στοιχείων μη βίαιης επικοινωνίας, μέσω των οποίων εκτιμάται ότι θα επιτευχθεί σταδιακά και η αντιμετώπιση της επικοινωνιακής βίας στα σχολεία, η οποία συντελεί με αφανή και ύπουλο τρόπο στην τόνωση του σχολικού εκφοβισμού.

Υποσημείωση

Το κείμενο αυτό με μικροδιαφορές, αλλά κοινό ιδεολογικό και προσεγγιστικό άξονα, δημοσιεύτηκε:

1. Στο International Journal of Criminology and Sociology, 2017, 6, 183-191.

Παρατίθεται ο τίτλος, η σχετική περίληψη και η ηλεκτρονική του διεύθυνση:
<http://www.lifescienceglobal.com/pms/index.php/ijcs/article/view/5003>

Literature and Bullying: Teenage and Children Novels on School Bullying Prevention

Evangelia Raptou*

PhD, Department of Sciences of Preschool Education and Educational Design, University of the Aegean, Rhodes, Greece

Abstract: Juvenile delinquent or deviant behavior appears in various forms in modern academic reality. It is widely known under the international term "school bullying". The systemic view of an educational organization as it studies the variety of school and social system parameters that explain and contribute to the emergence of problematic behaviors in schools positively contributes to a better understanding of that behaviors considered within the framework of interactions that generate and reproduce it. Qualitative literary works, by which this phenomenon is approached in a novel way and the "omnipotent narrator" dominates, provide the possibility of a holistic and systemic view and indirect aids in strategies for preventing, detecting and curing the offending incidents in modern schools. The purpose of this paper is to connect the phenomenon of bullying appearing in teenage and children novels with the way that texts could illuminate and enlighten youth consciousness in order to become safe guides or useful paradigms in their everyday life. The texts examined under present study are

the novels (a) *Thirteen Reasons Why*, by Jay Asher (b) *Finding Audrey*, by Sophie Kinsella and (c) *Together*, by Eleni Priovolou.

Keywords: School bullying, school violence, bullying and literature.

2. Την άνοιξη του 2018, σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή:

Stamatis, P.J., & Raptou, E. (2018). Literature and Novels as Teaching Strategies for Violent Communication and Early childhood Bullying Prevention. In P. J. Stamatis & E. N. Nikolaou (Eds.), *Violent Communication and Bullying in Early Childhood Education* (pp. 189-206). New York, NY: Nova Science Publishers. ISBN: 978-1-53613-977-8

Editors:

Dr. Panagiotis J. Stamatis

Assistant Professor

University of the Aegean, Dpt. of Sciences of Preschool Education and Educational Design, School of Humanities, University of the Aegean, Rhodes, Greece

Evangelia Raptou

PhD, University of the Aegean, Dpt. of Sciences of Preschool Education and Educational Design, School of Humanities, University of the Aegean, Rhodes, Greece

https://www.novapublishers.com/catalog/product_info.php?products_id=64989&osCsid=e4a44975d9f03211fc1c1bf20b18bf28

Book Description:

This book attempts to shed light on the social phenomenon of school bullying that emerges at preschool ages. It is a book that promotes opposition to violent communication and bullying in early childhood education by providing non-violent communication, anti-bullying techniques and advice for teachers and parents. Within this framework, it focuses on the definitions and forms of bullying in early childhood, its manifestations, the circumstances of its manifestation, the associated risk factors and its prevention. Teachers' perceptions are explored in the context of the research studies conducted regarding important aspects of the phenomenon. Moreover, school bullying involves verbal and non-verbal communication elements, and it is conceptualized as a form of communication violence and miscommunication. It also includes contemporary scientific research data and it emphasizes the communication aspect of bullying. Teachers' verbal and non-verbal behaviors affect the relationships among students and may lead to communication violence. Nonviolent communication is considered the key to controlling bullying in educational environments. Non-violent communication is the antidote to communicative bullying, which creates many other forms of bullying as a result of miscommunication and paracommunication among

individuals. In addition, it contains an analysis of literary works pertaining to school bullying, as literature is regarded as an ally to the success of all efforts to address bullying. Furthermore, this book includes research data regarding school bullying and its dimensions according to the perceptions of teachers and parents. The originality of this book is associated with the study of school bullying in early childhood and the study of its communication aspect as well as its multidisciplinary approach.

Scholars, students, educators and parents are the main audiences of this book as its contents are extremely interesting for anybody who cares about interpersonal relationships, communication and human interactions, especially in preschool and early childhood environments. Trainers and employees in educational structures or infrastructures, persons who are involved in any educational processes and teachers of all educational levels may show interest in this book. Relevant subject areas to this book are education, psychology, sociology, criminology and communication. Thus, professionals of these fields or areas may also be interested in this book as well. (Nova)